

A könyvtárosság változó értékei a változó világban

Az utóbbi egy-két évtizedben korábban elképzelhetetlen gyorsasággal játszódott le világszerte – és részben nálunk is – a könyvtárak korszakváltása. A könyvtári tevékenységnek szinte minden eleme változott, s változik folyamatosan: a dokumentumok, a technológia, a szolgáltatások. Nem nehéz levonni a következtetést, hogy az alapjaiban megváltozott könyvtári rendszerben való működés, illetve a rendszer működtetése nyilvánvalóan másfajta könyvtárost igényel, mint amelyet hosszú ideig megszoktunk.

Nem vitatom, hogy más szakmák is keresztülmennek hasonló változáson, de a könyvtáros munkájában nem egyszerűen egy technológiai változás állt be, hanem a munka lényegét érintő, alapvető gondolkodásbeli, szemléletmódbeli változásnak is be kellett, kell következnie. A könyvtárosnak ma másképp kell gondolkodnia ahhoz, hogy másképp tudjon cselekedni. S ez a tény más országokban is a miénkhez hasonló válsághelyzeteket idéz elő.

Az 1970-es években átélt már szakmánk egy kisebbfajta – megújulási – válságot. Véleményem szerint ugyanis annak volt tekinthető az a felismerés, ami a könyvtárosi magatartás, mentalitás, a személyiségvonások átalakításának szükségességét jelentette. A korábban befelé forduló, passzivitásra hajlamos, a megőrzést hangsúlyozó attitűdnek kellett nyitott, kezdeményező, az igényeket állandóan kutató, szükségleteket teremtő, alapvetően szolgáltató beállítottságra változnia. Az alapvető, ún. könyvtárosi értékeket azonban ez a változás nem érintette, a könyvtáros birodalmát pedig továbbra is a könyvek, folyóiratok áttekinthető, átfogható mennyisége képezte. Nem így a jelenlegi időszakban! Most a hagyományos könyvtáros értékek: a lexikális tudás, a fejben lévő gazdag ismeretanyag, a széleskörű általános műveltség, a segítőkészség stb. mintha elvesztették volna jelentőségüket, a helyüket pedig az információtechnológiai jártasság, az információszervezés, egyfajta üzleti, vállalkozói szemlélet vette át, miközben a könyvtáros

birodalma is a végtelenségig kiszélesedett, ellenőrizhetetlenné, megemészthetetlen információhalmazná vált. Nem csoda tehát, ha ez a változás világszerte alapjaiban rendítette meg a könyvtáros szakmai identitását, biztonságérzetét, s megindult az önazonosság visszaszerzésére, stabilizálására irányuló szakmai törekvés.

Képletté egyszerűsítve a fenti eszmefuttatást úgy is fogalmazhatnánk, hogy a *művelt* könyvtáros eszménye átadta helyét az *intelligens* könyvtárosénak. Ám legyen, de ennek az a veszélye pillanatnyilag, hogy a művelt könyvtárost *már nem akarjuk*, az intelligens könyvtárost pedig *még nem tudjuk* megvalósítani.

Bényei Miklós írja legutóbb megjelent könyvtártörténeti esszéjében, hogy a hajdani tudóskönyvtáros eszmény a szakmai követelményekhez igazodóan némely helyen – elvileg – mindmáig érvényesülhet. Ma azonban már inkább tudományosan képzett könyvtári alkalmazottakra van szükség: egyre inkább főhivatású, *professzionalista*, erre a szakterületre, sőt ennek valamely szektorára szakosodott, értelmiségi munkakörre vált a könyvtárosság. A munkamegosztás, de még inkább a részterületekre való szakosodás előrehaladtával az eredeti *könyvtáros* kifejezés fokozatosan gyűjtőfogalommá tárgult, s ma már csupán a kisebb könyvtárakban alkalmazható. A nagyobb gyűjteményekben már régóta sokkal helyesebb konkrét, a feladatvégzést pontosabban megjelölő megnevezéseket alkalmazni: feldolgozó, tájékoztató, informatikus, zenei könyvtáros stb. Van-e akkor *általában könyvtáros*? Hogyan írható le a szakma lényege manapság? A könyvtártípusok és a könyvtári munkakörök sokfélesége igen megnehezíti az általános elvek és értékek, követelmények megfogalmazását. Induljunk ki talán abból, hogy a könyvtáros szakma az egyik legrégebbi értelmiségi elfoglaltság. Évszázadokon át csak a legműveltebb személyiségek vállalkozhattak rá. A könyvnyomtatás általánossá válása hozta magával a könyvtárosok számának növekedését, illetve a foglalkozás pályaképeinek kialakulását. Ez a pályakép a könyvtári egységek kezelni tudását, azaz begyűjtését, feldolgozását és használatba adását szabta meg követelményként valamikor a

XIX. század elejétől fogva. Ez a pályakép meg-
lehetős egységet mutatott a különböző országok-
ban. A pályaképek differenciálódása a II. világ-
háborút követően indult meg, s főként a szakiro-
dalmi tájékoztatásban legalább kettős képzettsé-
get tett szükségessé, egy szaktudományit és egy
könyvtári-dokumentációs szakmait. Nem is szólva
az idegen nyelvek tudásának követelményéről.

Vajon leírható-e ma valamilyen egységes pá-
lyakép? Van-e egyáltalán valami közös, minden
hivatásgyakorlóra kötelező jellemvonása a szak-
mának? Nem könnyű a válasz erre a kérdésre.
1999-ben széleskörű nemzetközi munkálatok
indultak meg csak egyetlen, a könyvtáros szak-
tájékoztató munkakör lényegének felmérésére,
hogy ezt követően szabványosítani lehessen a
követelményeket. Belgium, Nagy-Britannia, Német-
ország, Portugália, Spanyolország, Svájc, illetve
Csehország és Románia kezdte meg a munkát a
Leonardo-program keretében. A kidolgozás lassan
halad, láthatóan még egy *euro-kompatibilitás* ki-
alakítása is számos problémát vet fel!

A könyvtári világba kitekintve mindenesetre
– Amerikától Európáig – azt tapasztalhatjuk, hogy
a gyors technológiai fejlődés és az információs
kor beköszöntése arra készíti a könyvtáros szak-
mát, hogy újra átgondolja küldetését és felelős-
ségét. Mi sem tehetünk tehát másképp. Tisztáz-
nunk kell: milyenek vagyunk itt és most, s mi-
lyenekké kell válnunk. Mit kíván tőlünk a tuda-
mány fejlődése, a tényleges használók szűkebb
és a potenciális használók széles köre, s mit kíván
maga a szakma. Ha ezt tisztáztuk, akkor ez
megszabja majd a könyvtárosképzés és -tovább-
képzés tartalmát, irányait. Csak így alakulhat ki
a szakképzés, a szakmai gyakorlat és a szakmai
felelősség egysége, összhangja, mely biztos ala-
pot nyújt e nagy múltú szakmának.

A tudomány szempontjából irányadó követel-
ménynek tekinthetjük véleményem szerint a FID
44. kongresszusán, Helsinkiben megfogalmazott
gondolatokat, melyek szerint a könyvtárak alap-
vető küldetése az, hogy az emberi kultúra folya-
matosságát és mindannak terjesztését garantál-
ják, aminek jelekkel való rögzítése végbement.
Ezek az intézmények nem fognak megszűnni,
mert az új körülményekhez való alkalmazkodás
elvárható és elvárando tőlük. Az alkalmazkodás
lényegi mozzanata az, hogy a kutatás, a gyakor-
lat és a képzés kilépjen a szakmai tevékenysé-
geknek kizárólag a rögzített információk általá-

nos és speciális kommunikálásához kötődő bűv-
köréből és foglalkozzék azzal is, hogy az ember
miként fogadja be ezeket az ismereteket, hogyan
dolgozza fel agyában ismeretökké az információt-
kat. A könyvtárelmélet és a könyvtárosképzés szer-
vesen illeszkedjék bele az információtudomány
elméletébe és az ezt hirdető oktatási rendszerbe.

A társadalom egészének elvárásai sokszor
bizonytalanságban hagynak minket, gyakorta el-
lentmondásosak és következtelenek. Van, ami-
kor úgy érezzük, az internet létezése óta egysze-
rűen „kihagyhatónak” vélik a könyvtárat, a
könyvtárost, pedig a könyvtár nem csak adat,
hanem adat + hozzáadott érték, s erre a „kis
pluszra” a társadalomnak, bizony, szüksége van.
A másik gyakori tévedés a „falak nélküli könyv-
tár” előrevetítése, ami erősen megkérdőjelezi már
a jelenben is az intézmény, a szakma létjogo-
sultságát. Az is gyakori tapasztalat, hogy inkább
új intézményrendszert alakítanak ki egy-egy fel-
adatra, mert nem tudják, nem ismerik fel, hogy
a könyvtár alkalmas lenne annak ellátására.

A könyvtárakat használók (a népesség keve-
sebb mint húsz százaléka!) elvárásairól nehéz
lenne ilyen röviden igazán jellemzőt mondani,
hiszen könyvtárhasználati vizsgálódások egész
sora keresi erre a választ. Szélsőségeket ragadok
ki ebből a körből, hogy érzékeltessem, milyen
nehéz megfelelő támpontot találni. Ki a mérv-
adó? A japán egyetemista, aki tökéletesen elége-
dett a robot-könyvtárossal, mert „ő” az egyetemi
könyvtárban vasárnap éjfélkor is kiadja számára
a másnapi vizsgáláshoz szükséges szakkönyvet? A
nyugdíjas néni, aki végtelenül hálás, ha jó szót
kap a könyvtárostól, és más igénye nincs is? A
diák, aki kész leckét, komplett feladatmegoldást
vár el a könyvtárostól? Az ún. értelmiségi olva-
só, aki házi könyvtárát értékesebbnek ítéli a
könyvtár gyűjteményénél, a könyvtárost pedig
nem tekinti sem értelmiséginek, sem partnernek?

E sikamlós terület helyett próbálkozzunk az
önvizsgálattal. Milyenek látjuk mi magunkat itt
és most, milyenek látjuk belülről a szakmát,
milyen követelményeket támasztunk magunkkal
szemben? Az év során lebonyolított, erről a té-
máról vitatkozó regionális fórumokon elhangzott
véleményekből ragadok ki néhány olyat, mely
jól tükrözi félelmeinket, bizonytalanságunkat:

- túl sok a változás az utóbbi évtizedben, túl
sok a megtanulnivaló;
- túl sok a kihívás a gyors változások miatt;

• állandóan új szerepekben kell megjelennie a könyvtárosnak, most például nem elég, hogy önmagunkat képezzük, a használókat is folyamatosan segítenünk, képeznünk kell;

• kevésbé vagyunk rugalmasak a kihívásokkal szemben, mint más szakmák képviselői;

• rugalmasság és alkalmazkodási képesség nélkül lehetetlen megmaradni;

• a rendszerszemlélet és az egymásrautaltság nem tudatosodott még eléggé mindenkiben;

• a számítógépesítés tempójával nagyon nehéz lépést tartani, kevés a felkészülési idő a biztonságos használathoz.

Mintha tényleg a bizonytalanság, a tanácstalanság, az ambivalencia lenne jellemző ránk ebben az átmeneti korszakban! Olykor illúziókat táplálunk magunk iránt és sértettek vagyunk, ha nem méltányolnak minket, miközben egyáltalán nem teszünk meg mindent a jobb megismertetésünkért. Olykor pedig alábecsüljük magunkat, nem vagyunk tudatában értékeinknek és lehetőségeinknek. Ez a kishitűség tükröződik „kifelé” is, aminek következtében külső megítélésünk is romlik, s mindez – egy ördögi körben forogva – még tovább rontja önértékelésünket.

A külföldi szakirodalom tanulmányozása során tapasztalhatjuk, hogy e problémák enyhítésére kompetenciajegyzékek, bűvös számokra épülő kiskáték (a könyvtáros öt, hat, hét nyolc stb. alapértéke) látnak napvilágot. Ezen külföldi megoldási javaslatok idézésétől – bármilyen tanulságosak is – eltekintek, leszögezve, hogy közös vonás bennük a harmóniára, a dolgok helyes egyensúlyára való törekvés. Örömmel mondhatom, hogy ezt a kiegyensúlyozottságot az itthoni vélekedésekben is megtalálhatjuk, jó lenne el is fogadni, meg is fogadni őket! Az írásom elején említett *művelt vagy intelligens könyvtáros* választhatósága helyett a kiegyensúlyozottság jegyében a *művelt és intelligens* együttes kíváncsian fogalmazódik meg. És még egy harmadik harmóniaelem is: az *etikusság*. Hogyan fér meg a három együtt, egy szakmában? Győri Erzsébet idézte fel erről Nyíri Kristóf filozófus gondolatát a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros ez év áprilisi számában megjelent cikkében: „A feladatot csak olyan réteg láthatja el, mely információtechnikai s ugyanakkor történeti klasszikus műveltséggel bír: új műveltségi elit, mely a könyvek világában való otthonos tájékozódását a komputerkorszakban is megőrzi.” Ehhez –

megnyugtatóra – Győri Erzsébet még hozzátesszi, hogy a művelt könyvtáros eszményében az önkitaljesítés, az egyéniségkimunkálás „modern” követelménye békésen megfér az alázat, a szolgálat, a kötelességteljesítés „hagyományos” követelményeivel. Valahogy így kellene magunkat mielőbb megtalálnunk ebben a változó világban.

Bartos Éva

Tájékoztató a kulturális szakemberek szervezett képzésének és továbbképzésének normatív támogatásáról

Ezzel a rövid híradással az a célunk, hogy felhívjuk a fenntartók, illetve az intézményvezetők figyelmét arra, hogy hamarosan új év kezdődik, és újból foglalkozni kell a kulturális szakemberek szervezett továbbképzésének igénybejelentésével, aminek a határideje 2003-ban is április elseje.

Az 1997/CXL-es törvény VI. része foglalkozik a muzeális intézményekben, a nyilvános könyvtárakban, a közművelődési intézményekben és a levéltárakban alkalmazottak foglalkoztatásának egyes kérdéseivel. A 94. § 4. pontja szerint „Az e törvény hatálya alá tartozó intézményekben teljes munkaidőben foglalkoztatott szakemberek 7 évente szervezett képzésben vesznek részt. A szervezett képzésnek minősülő képzési formák körét, a képzés alóli mentesítések lehetőségét a művelődési és közoktatási miniszter rendeletben szabályozza”. Ez az 1/2000. (I. 14.) NKÖM rendelet. (A kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról szóló rendelet.) Lehetőségeket kínál, és kötelezettségeket fogalmaz meg. Harmadik éve működik, de még most sem mondhatjuk azt, hogy valóban valamennyi érdekelt ismeri és alkalmazza a rendeletben előírtakat.

Az első évben még volt mentség arra, hogy viszonylag kis számban jelentették be a fenntartók az igényjogosultakat. Meglehetősen szűk volt a határidő, és nem vált ismertté a rendelet. A következő évben nagyszabású kampányt indítottunk azért, hogy az érdekeltek tisztában legyenek kötelezettségeikkel. Országos szintű felmérésben megkérdeztük az illetékeseket, hogy értesültek-e a rendelet megjelenéséről, jeleztek-e